

ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ТА ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Питання, пов'язані з інноваціями та інноваційною діяльністю завжди привертали до себе увагу, особливо в умовах кризових та депресивних ситуацій. Інноваційному розвитку присвячено чимало праць багатьох вчених, з-поміж них можна виділити такі імена як Й. Шумпетер, Ф. Бродель, Дж. Берн, Г. Менш, С. Кузнець, Ю. Яковець та інші. Дослідженням циклічного розвитку економіки займалися М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв, Е. Хансен, Дж. Хікс, В. Іноземцев. Але в той же час, недостатньо уваги зосереджено на комплексному вивченні тісного зв'язку ділових економічних циклів з характером виникнення і поширення інновацій, особливо в контексті українських реалій. Саме тому надзвичайно актуальним і своєчасним є дослідження теорії інновацій, інноваційної діяльності, інноваційного розвитку економіки в поєднанні з вивченням положень теорії криз та циклічного розвитку соціально-економічних систем.

Метою статті є дослідження інновацій як джерела розвитку соціально-економічних систем та дієвого інструменту подолання криз.

Існування соціально-економічних систем представляє собою циклічний процес, для якого характерною є закономірність настання та подолання криз. Будь-яка соціально-економічна система має дві основні тенденції в своєму існуванні: 1) функціонування, що означає лише підтримку життєдіяльності, збереження функцій, які визначають цілісність системи та її сутнісні характеристики; 2) розвиток, який передбачає набуття нової якості, необхідної для прогресивних змін, пристосування до нових умов середовища, яка характеризує зміни в предметах, засобах праці і в самій людині.

У розвитку соціально-економічної системи значну роль відіграє обраний спосіб виробництва, господарювання, методи створення матеріальних благ та розподілу ресурсів. Саме цим і обумовлюється важливість дослідження і вивчення економічних криз, що мають вплив практично на всі сфери життєдіяльності суспільства. Принципово важливо зазначити, що використання інновацій (технологічних, управлінських, соціальних) виступає джерелом значного росту економіки. Але, в той же час, інноваційна модель розвитку економіки відноситься до однієї з причин, що провокують циклічність і, як результат, - кризові явища у функціонуванні системи.

Як відомо, економіка майже ніколи не знаходиться у стані спокою, тобто рівноваги. Процвітання достатньо часто змінюється крахом, коли показники національного доходу, рівня зайнятості, темпів зростання виробництва, а також ціни і прибутки скорочуються. Врешті-решт, досягається нижня точка і знову розпочинається поживлення. На більш високому щаблі спіралі історії, що постійно розкручується, крім того, більш прогресивним в порівнянні з попереднім етапом кризи протікають з різною мірою гостроти та їхніми можливими проявами.

У традиційному розумінні криза – це крайнє загострення протиріч в соціально-економічній системі (організації), яке загрожує її життєдіяльності в навколишньому середовищі. Також криза може розумітися як етап в розвитку соціально-економічної системи, який викликаний та обумовлений необхідністю усунення напруги та нерівноваги у ній. Може виникнути ситуація, за якої механізми, пов'язані з існуючою системою регуляції, не в змозі змінити несприятливі кон'юктурні процеси, коли загострюються протиріччя, що розвиваються всередині важливих інституціональних форм, які визначають режим накопичення матеріальних благ.

Типологія криз нараховує певні групи, які розподіляються за структурою відносин в соціально-економічній системі, за проблематикою її розвитку тощо (табл. 1) [1, с. 63-65, 2]. Необхідно підкреслити, що різні типи кризи можна зобразити у вигляді ланцюжка, в якого розрив однієї ланки, тобто поява фактора одного із типів кризи, обумовлює виникнення факторів інших типів.

Кризи можуть проходити явно, легко виявлятися, але можуть бути і малопомітними та проходити в прихованій формі. А тому, досить часто, причини, які, на перший погляд, є зрозумілі для всіх і кожного, досить часто являють собою так звані приховані «підводні камені», виникнення яких обумовлено саме циклічним розвитком соціально-економічної системи.

Типологія та характеристика криз

Тип кризи	Ключові фактори кризи
Економічна – відображає гострі протиріччя в економіці країни або економічному стані окремої організації	Скорочення загального обсягу виробництва, виробничих потужностей; зростання рівня інфляції; скорочення ВВП, зовнішньоторгового обігу; падіння курсів цінних паперів; проблеми у сільському господарстві; зниження інноваційної активності підприємств; зростання кількості банкрутств
Політична – характеризується гострими протиріччями в політичному устрої суспільства, які зачіпають інтереси різних соціальних груп, керівних еліт, опозиційних партій	Різне зниження легітимності влади та її знецінення в очах громадян; відсутність у влади здібності управління процесами, які відбуваються у суспільстві; зміна керівництва; відставка уряду; різке загострення соціальних конфліктів, які набувають яскраво виражений політичний характер
Соціальна – виникає при загостренні протиріч та зіткненні інтересів різних соціальних груп та досить часто являються продовженням економічних криз	Значне падіння рівня життя громадян; безробіття; зростання кількості захворювань; жебрацтво; погіршення криміногенної ситуації; корумпованість суспільства; повна руйнація системи цінностей
Демографічна – різновид соціальної кризи	Перевищення показників смертності над показниками народжуваності; негативні міграційні процеси, які викликають відтік кваліфікованих спеціалістів, недостачу виробничих кадрів в економіці та несприятливі зміни в статеві-віковій структурі населення
Психологічна – проявляється в періоди великих змін в суспільстві, в умовах нестабільності, падіння рівня життя населення; безпосередньо пов'язана з соціальною та демографічною кризами	Зростання незадоволення громадян своїм соціальним становищем; емоційна спустошеність у людей; втома від змін; загострення почуттів невпевненості; погіршення соціально-психологічного клімату в суспільстві; відсутність бажання у підприємців інвестувати у розвиток, виробництво; недовіра в покращення ситуації, намагання вивести капітал із країни
Організаційна – виникає, коли в організаційному устрої соціально-економічної системи погіршуються відносини, пов'язані зі структурною побудовою, розподілом та інтеграцією діяльності тощо	Застійність та бюрократизація структур; більш часті конфлікти між менеджерами різних рівнів управління; відтік ресурсів та серйозні проблеми в фінансово-економічній діяльності організації внаслідок цілеспрямованих або помилкових дій керівників; розбалансованість загальної системи управління
Екологічна – обумовлена природними чи стихійними явищами	Землетруси, урагани, пожежі, кліматичні зміни, паводки тощо; результати життєдіяльності людини

Щодо основних причин криз, то вони представлені на рис. 1.

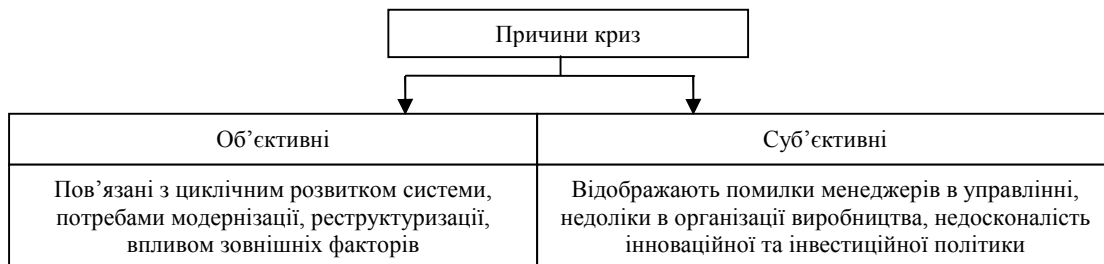

Рис. 1. Класифікація причин криз

Економісти розглянули і розробили понад дві сотні різноманітних концепцій, які намагаються пояснити та розкрити причини циклічних коливань. Серед них найчастіше виділяють такі причини криз (рис. 2) [3, с. 259].

Наслідки кризи являють собою можливі стани системи, ситуації та проблеми, для яких характерні: різкі зміни або послідовна трансформація, оновлення організації або її руйнація, оздоровлення або виникнення нової кризи. Наслідки кризи визначаються її характером, типом, рівнем прояву негативних циклічних факторів, вибором методик антикризового управління, яке може згладити негативні тенденції, сприяти подоланню несприятливих факторів, а можливо, навпаки, спровокувати нову кризу. Дослідження циклічності суспільного відтворення є важливим та значимим не лише для розуміння природи економічних криз, але і для попередження, пом'якшення їхніх негативних проявів, прогнозування коливань обсягів інвестицій та виробництва, розробки стратегії державного регулювання економіки.

У результаті аналізу появи винаходів і нововведень впродовж останніх 200 років виявлено, що вони з'являються хвилями, мають певну конфігурацію і частоту, тобто після хвилі винаходів з певним часовим лагом виникають хвилі нововведень. Важливим є той факт, що в результаті порівняння та аналізу трьох хвиль можна зробити наступний висновок: часова відстань між центральними точками кожної хвилі залишається постійною і дорівнює 55 років для нововведень і 63 роки – для винаходів, а це, як зрозуміло, відповідає періодичності довгих хвиль М.Д. Кондратьєва.

Рис. 2. Класифікація та характеристика причин криз

Особливої уваги та усвідомлення потребує той факт, що фази винаходів та нововведень мають тенденцію до прискорення. Тобто, починаючи від перших винаходів та їх втілення і наближуючись до нашого часу, чітко простежується скорочення розриву між винаходом і його втіленням у виробництво.

Якщо брати до уваги довгострокову перспективу розвитку економіки, то він буде залежним, в основному, не від ресурсних можливостей, а саме від інноваційного характеру діяльності в конкурентному середовищі в умовах глобалізації. Реальні процеси, які нині відбуваються в економіці, насправді виявляються поєднанням, сплетінням та взаємонакладенням різних циклів. Ці поєднані цикли і хвилі формують той економічний чи діловий цикл, з яким повсякденно мають справу всі суб'єкти економіки. Аналіз ділового циклу та виявлення і оцінка його складових являє собою надзвичайно важке завдання. Складності аналізу настільки є великими, що можуть приводити до абсолютно різних результатів.

Суб'єкти ринку вже не можуть розглядати окремо все більш складні складові ділового циклу. На сьогодні, діловий цикл являє собою нерегулярну схему повторюваних періодів розширення та звуження рівнів ділової активності. При аналізі ділового циклу як цілого, економісти вимушені: по-перше, абстрагуватися від складових і розглядати його в найбільш загальних характеристиках; по-друге, досліджувати як певна кількість деяких факторів спричиняють ті чи інші зміни. Впродовж всієї еволюції суспільства рушійною силою його розвитку були і залишаються інновації.

Сьогодні, в умовах ринкової економіки, підприємства використовують інновації як дієвий та ефективний фактор в конкурентній боротьбі за споживача. Тобто, підґрунтям теорії інноваційного розвитку економіки є поняття інновація, нововведення, під якими можна розуміти різноманітні види діяльності нових елементів, які дають змогу підвищити результативність цієї діяльності.

Не зважаючи на таку важливу роль, яка відводиться інноваціям (засіб подолання кризи та джерело розвитку соціально-економічних систем), вони стали предметом спеціального наукового дослідження лише в ХХ ст. Виділяють три найбільш вагомні етапи в формуванні і розвитку теорії інновацій:

перша третина ХХ ст. – формування фундаментальних основ теорії, зокрема базових інновацій;

друга третина ХХ ст. – розвиток і деталізація базових інноваційних ідей попереднього періоду;

з середини 70-х років ХХ ст. – новий теоретичний прорив, пов'язаний із хвилею епохальних і базисних (базових) інновацій в період становлення постіндустріального суспільства.

ИННОВАЦИОННОЕ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ

Формування нових ідей щодо розвитку теорії інновацій обумовлюються гострою кризою світової економіки.

Особливо важливо зазначити, що, впродовж останнього часу, розвиток теорії інноваційної економіки відбувається з використанням такого методу дослідження як узагальнення. Мається на увазі той факт, що досвід існуючих інновацій узагальнюється різними національними та міжнародними організаціями, що, врешті решт, сприяє підвищенню ефективності інноваційної діяльності. Так, для правильного та чіткого розуміння сутності інновацій необхідно розглянути їхню класифікацію і така одна з-поміж нині існуючих представлена на рис. 3 [3].

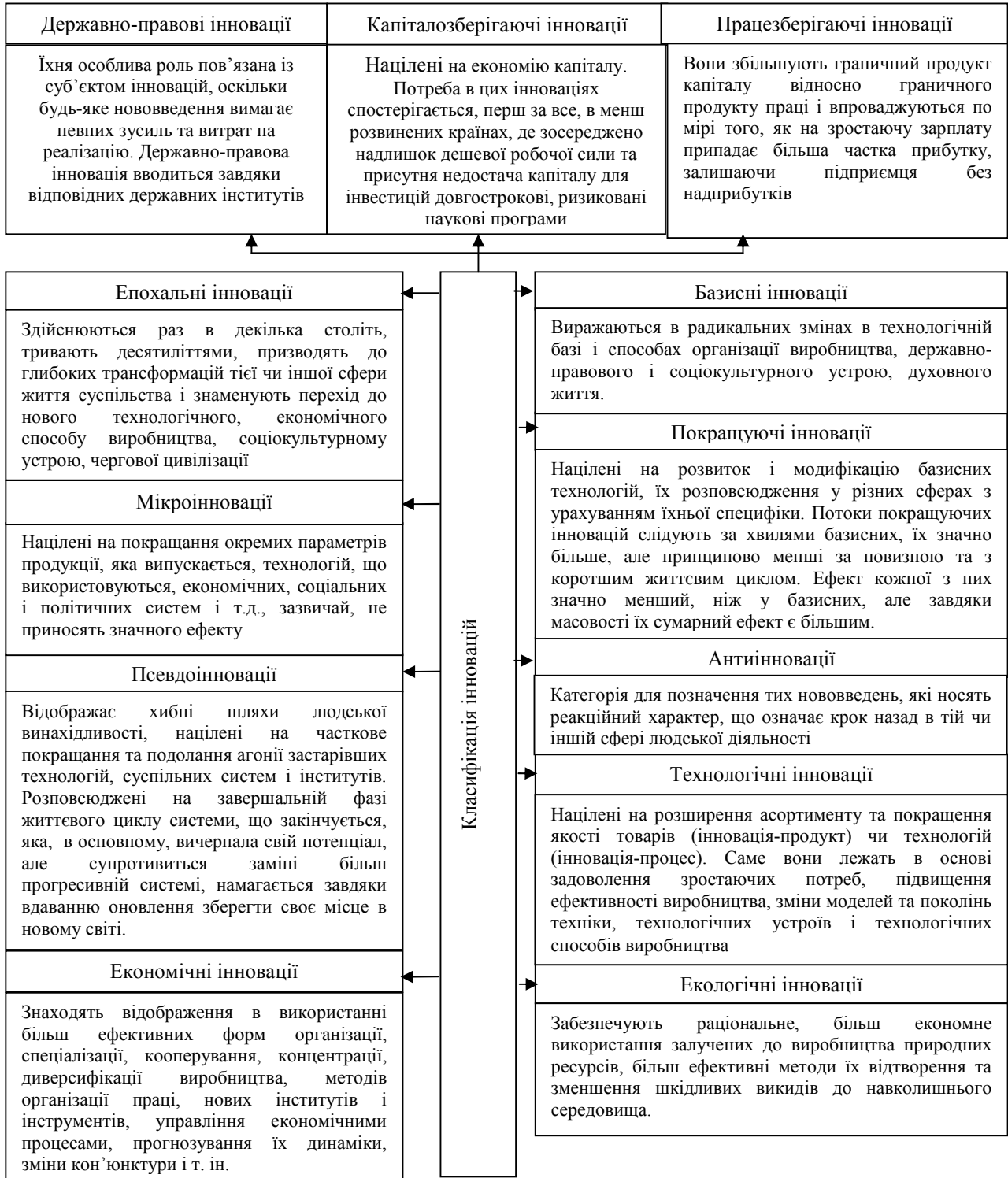

Рис. 3. Класифікація інновацій та інноваційних підходів

У результаті аналізу різних підходів до теорій інноваційного розвитку економіки можна виділити наступні основні умови, за яких зростання економіки на основі інновацій є можливим: надлишок висококваліфікованих кадрів; постійні витрати на освіту; наявність приватного капіталу та умови, за яких цей капітал можна інвестувати в інновації; внутрішній попит; відкритість економіки; міжнародні зв'язки; розвиненість кластерів та створення конкурентних переваг.

Таким чином, підсумовуючи проведені дослідження, можна прийти до наступного висновку. Вихід із фінансово-економічної кризи, в якій нині перебуває світова економіка, має завдячувати новій хвилі нововведень, яка буде підґрунтям подальшому періоду поживлення, підйому та зростання. Ці нововведення пов'язані з такими пунктами, як: бурхливий розвиток науки, що створює передумови появи нових технологій; радикальна перебудова традиційних галузей економіки та видів діяльності; перетворення сільського господарства на науко- та капіталомістку галузь економіки; розвиток сфери послуг; індустріалізація та інформатизація країн, які розвиваються; зміна навколишнього середовища та гостра потреба в його захисті; виникнення нових концепцій організаційного розвитку; тенденція до децентралізації моделі життя населення, моделювання виробничого процесу і прийняття рішень.

Щодо перспектив подальших досліджень, то найбільш вагомим напрямом є детальне вивчення організаційно-економічного механізму формування та розвитку інноваційних кластерних утворень.

Література

1. Оболенцева Л.В. Кон'юнктурні дослідження галузевого ринку: підруч. / Л.В. Оболенцева; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 249 с.
2. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю.В. Яковец. – Режим доступу: <http://www.kuzyk.ru/>
3. Макроекономіка та макроекономічна політика: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, Т.Л. Жилюк, О.В. Длугопольський, О.В. Панухник; Наук. ред. А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
4. Герасимов А.В. Инновационное развитие экономики: теория и методология / А.В. Герасимов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oad.rags.ru/>

Рецензент докт. екон. наук, профессор И.М. Писаревский

658.589.001.76 (477.7)

*Ежакова Н.В., к.е.н., доцент,
Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
м. Сімферополь*

ОЦЕНКА ВЗАЄМОДІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА

Активізація інноваційної діяльності в Україні можлива за умови участі в цьому процесі всіх структур науково-дослідної сфери, вищих навчальних закладів і промислових підприємств. Істотним у підвищенні конкурентоспроможності економіки регіонів, поліпшенні кадрової та інноваційної інфраструктури, зростанні основних показників діяльності підприємств, залученні додаткових інвестицій є створення нових виробничих систем на основі мережевих структур - кластерів, як нової системи взаємодії постійного ділового спілкування територіально та економічно пов'язаних учасників виробничого процесу [1, 2].

У вивченні кластерного підходу в нашому дослідженні ми акцентували увагу перш за все на інноваційних кластерах, оскільки вважаємо, що вони є механізмом активізації інноваційної діяльності промислових підприємств, системою поширення нових знань і технологій, а також центрами генерації наукових знань, ідей, висококваліфікованих кадрів, які випускають інноваційну і наукомістку продукцію, що має довгострокові конкурентні переваги.

Інноваційний кластер — це інтегрований осередок генерації наукових знань, ідей, центрів підготовки висококваліфікованих кадрів, які випускають інноваційну і наукомістку продукцію, що має довгострокові конкурентні переваги. Такий кластер являє собою інноваційний ланцюг, який починається від генерації наукових знань і закінчується реалізацією інноваційних ідей на старих і нових ринках збуту. Отже, кластерна форма організації інноваційної діяльності промислових підприємств, установ, організацій обумовлює формування особливої форми інновації — сукупного інноваційного продукту.

Мета статті – оцінити взаємодію елементів (учасників) інноваційного кластера з позицій системного аналізу, розробити економіко-математичну модель активізації інноваційної діяльності підприємств на основі їх кластеризації.